

ЛІСОВИЙ МАСИВ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 245 КК УКРАЇНИ «ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ»

FOREST MASSIF AS THE SUBJECT OF A CRIME PROVIDED FOR IN ARTICLE 245 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE “DESTRUCTION OR DAMAGE TO OBJECTS OF THE FLORA”

Климович В.А., аспірант кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики

Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджено поняття лісового масиву як предмета злочину, передбаченого у статті 245 Кримінального кодексу України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу». Проаналізовано визначення лісового масиву у науковій літературі, судову практику щодо кваліфікації діянь за статтею 245 Кримінального кодексу України і правозастосовного розуміння змісту цього поняття. Виділено три підходи до розуміння цього поняття у судовій практиці, зокрема суди у вирокх тлумачать поняття лісового масиву як: 1) лише певну площу без конкретизації яка рослинність на ній була знищена/пошкоджена; 2) деревну, чагарникову, іншу рослинність лісу та його природні компоненти на певній площі; 3) лише деревну та чагарникову рослинність лісу.

Критично оцінено чотири законопроекти, зареєстровані у Верховній Раді України протягом 2015-2024 років, щодо внесення змін до статті 245 Кримінального кодексу України.

Обґрунтовано необхідність відмовитися від використання у статті 245 Кримінального кодексу України поняття «лісовий масив», яке не використовується у лісовому законодавстві, та замінити його на поняття «ліс», яке визначене у статті 1 Лісового кодексу України. Понятійний апарат кримінального і лісового законодавства повинен бути тотожний.

Підтримано пропозицію щодо необхідності подальшого комплексного дослідження питання предмету злочину, передбаченого статтею 245 Кримінального кодексу України, з врахуванням положень природоохоронного законодавства, забезпечивши належну кримінально-правову охорону об'єктам рослинного світу від знищення або пошкодження вогнем або іншим загальнонебезпечним способом.

При здійсненні кримінально-правової протидії знищенню або пошкодженню об'єктів рослинного світу доцільним є забезпечення належної кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу незалежно від площі, місцезнаходження та правового статусу (належності/не належності до лісового фонду) предмету злочину, а враховуючи екологічну шкоду, яку може спровокувати їхнє знищення або пошкодження.

Ключові слова: лісовий масив, ліс, предмет злочину, об'єкти рослинного світу, рослинність, лісовий фонд, вогонь або інший загальнонебезпечний спосіб, земельні ділянки лісового фонду, знищення або пошкодження.

The article examines the concept of a forest massif as the subject of a crime provided for in Article 245 of the Criminal Code of Ukraine “Destruction or damage to objects of the plant world”. The definition of a forest massif in scientific literature, judicial practice on the qualification of acts under Article 245 of the Criminal Code of Ukraine and the law-enforcement understanding of the content of this concept are analyzed. Three approaches to understanding this concept in judicial practice are highlighted, in particular, courts in their verdicts interpret the concept of a forest massif as: 1) only a certain area without specifying which vegetation on it was destroyed/damaged; 2) woody, shrubby, other vegetation of the forest and its natural components on a certain area; 3) only woody and shrubby vegetation of the forest.

Four draft laws registered in the Verkhovna Rada of Ukraine during 2015-2024 on amendments to Article 245 of the Criminal Code of Ukraine are critically assessed.

The necessity of abandoning the use of the concept of “forest massif” in Article 245 of the Criminal Code of Ukraine, which is not used in forest legislation, and replacing it with the concept of “forest”, which is defined in Article 1 of the Forest Code of Ukraine, is substantiated. The conceptual apparatus of criminal and forest legislation should be identical.

The proposal on the need for further comprehensive research into the subject matter of the crime provided for in Article 245 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the provisions of environmental legislation, is supported, ensuring proper criminal-legal protection of objects of the plant world from destruction or damage by fire or other generally dangerous means, is supported.

When implementing criminal law countermeasures against the destruction or damage of flora, it is advisable to ensure proper criminal law protection of flora regardless of the area, location and legal status (belonging/non-belonging to the forest fund) of the subject of the crime, and taking into account the environmental damage that their destruction or damage may cause.

Key words: forest area, forest, subject of crime, flora, vegetation, forest fund, fire or other generally dangerous method, forest land plots, destruction or damage.

Знищення або пошкодження рослинності вогнем завдає великої шкоди довкіллю. Поруч зі знищенням рослинності відбувається і забруднення атмосферного повітря. Шкода заподіюється лісовими пожежами є значною. Відповідно до інформації Державної служби статистики України за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій протягом 2015-2023 років зафіксовано 16355 лісових пожеж на 1257,1 тис га лісових землях і 35559 9321,7 млн. грн збитків [1].

Кримінально-правова протидія знищення або пошкодженню об'єктів рослинного світу набуває актуальності, проте така протидія є неефективною. Протягом 2013-2021 років обліковано 287 кримінальних проваджень за ст. 245 КК України, з яких лише 35 (12,2%) проваджень направлено до суду і 32 особи визнано винними [2]. Вітчизняні науковці у сфері кримінального права неодноразово звертали увагу на недосконалість ст. 245 КК Укра-

їни та необхідність її удосконалення, а особливо щодо опису предмету цього складу злочину.

Окремі аспекти проблематики кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження об'єктів рослинного світу відображені у працях таких вітчизняних науковців, як С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, Н.Г. Іванова, Д.В. Каменський, Т.В. Корнякова, В.К. Матвійчук, І.І. Митрофанов, Р.О. Мовчан, Є.О. Письменський, О.В. Сторчоус, Ю.А. Турлова та інші. Незважаючи на доктринальну активність, доцільно відмітити, що не знаходять належного висвітлення питання лісового масиву як предмета злочину, передбаченого ст. 245 КК України, та аналіз судової практики з даного питання.

Метою статті є з'ясування змісту поняття «лісовий масив» як предмета злочину, передбаченого у ст. 245 КК України, критичний аналіз судової практики щодо правозастосування даного поняття та формулювання рекомен-

дацій спрямованих на удосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства.

Ст. 245 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом.

Предметом даного злочину поряд із лісовим масивом виступають зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерня, сухі дикоростучі трави, рослинності або її залишки на землях сільськогосподарського призначення.

Під лісовим масивом розуміють більш-менш значні за площею ділянки землі, які належать до земель лісового фонду і щільно покриті лісовою рослинністю – деревами та чагарниками [3, с. 113].

С.Б. Гавриш відмічає, що лісовий масив – це значні за площею земельні ділянки, зайняті лісом [4, с. 436]. П.В. Мельник розглядає лісовий масив як лісову ділянку (понад 0,5 га) лісового фонду вкриту деревами і чагарниками – лісовою рослинністю [5, с. 27]. На думку, В.І. Антипова до лісового масиву відносяться ліси і лісові насадження [6, с. 550]. В.В. Кудрявцев зазначає, що лісовий масив – це деревостани та чагарники, що покривають земельні ділянки [7, с. 865].

Поняття лісового масиву тісно пов'язано з земельною ділянкою, адже слово «масив» означає велику територію, однорідну за якимись ознаками [8, с. 649]. Тому можна сказати, що це певна земельна ділянка лісу.

На підставі наведених визначень можна відмітити, що поняття «лісовий масив» має багато спільного із поняттям лісу. Р.О. Мовчан досліджуючи розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу відмічає, що предметом правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 77 КУпАП, є «ліси», змістовні ознаки яких фактично збігаються з ознаками вказаних у ст. 245 КК «лісових масивів» [9, с. 268].

Ст. 1 Лісового кодексу України визначено, що ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Відповідно до ст. 4 Лісового кодексу України до лісового фонду України належать усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, у тому числі лісові ділянки, захисні насадження лінійного типу площею не менше 0,1 гектара, інші лісовкриті землі. До лісового фонду України не належать: зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках; самозалісені ділянки у межах населених пунктів з деревами, середній вік яких менше 30 років, та самозалісені ділянки в межах охоронних зон об'єктів енергетики, магістральних теплових мереж, магістральних трубопроводів та інших лінійних об'єктів інфраструктури; лісові насадження у межах земельних ділянок шириною 30-50 метрів уздовж лінії державного кордону України на суші, по берегах української частини прикордонної річки, озера або іншої водо-

йми, переданих у постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

Предметом злочину, передбаченого ст. 245 КК України виступають також і міські ліси. Це можуть бути лісові масиви в межах населених пунктів, за умови, що вони віднесені до категорії лісів.

О. Сторчоус досліджуючи питання удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидію обігу незаконно добутих лісових ресурсів пропонує замінити поняття «лісові масиви» на більш доречне «ліси» [10, с. 8]. Р.О. Мовчан справедливо відмічає, що в Лісовому кодексі України не вживається використаний у ст. 245 КК України зворот «лісові масиви», замість чого вказується на «лісовий фонд», уособлення якого виступає ліс [11, с. 128].

Слід відмітити, що поняття «лісовий масив», крім Кримінального кодексу України, використовується лише у Правилах пожежної безпеки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України 30.12.2014 № 1417, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 березня 2015 р. за № 252/26697. Проте його зміст у цьому нормативному акті не визначено. У Лісовому кодексі України дане поняття також не використовується і немає нормативного визначення. На цей факт звертає увагу й О. Сторчоус, відмічаючи, що внаслідок цього створюється двозначність, що надає можливість винним уникнути відповідальності на формальних підставах. Наприклад: внаслідок верхової пожежі була знищена не увесь, а лише половина лісового масиву площею близько 5 га. До винної особи ця стаття не може бути застосована, хоча розмір завданої шкоди – величезний [10, с. 8].

Судова практика при кваліфікації діянь як знищення або пошкодження лісового масиву використовує кілька підходів до розуміння поняття лісового масиву:

1) суди у вирокх використовують поняття лісового масиву певної площі без конкретизації яка рослинність пошкоджена або знищена [12; 13];

2) у судових рішеннях знищення або пошкодження лісового масиву тлумачиться як знищення або пошкодження конкретної деревної, чагарникової, іншої рослинності лісу та його природних компонентів на певній площі. Наприклад, пошкодження частини лісового масиву на території спеціалізованого лісгосподарського та мисливського підприємства, а саме 0,15 га рослинності (підстилки лісового масиву), стовбурів дерев на зазначеній площі, а саме 94 дерева породи сосна (з яких 51 до ступеня припинення росту, 22 до ступеня не припинення росту, 21 сухостій, який був не життєздатним до виникнення лісової пожежі) [14]; пошкодження та знищення лісової рослинності, природного стану ґрунтового покриву, мікроорганізмів на загальній площі 14 га [15]; знищення лісової підстилки на площі 1,49 га та пошкодження 158 дерев різних порід до ступеня припинення росту [16];

3) суди розглядають знищення або пошкодження лісового масиву як знищення або пошкодження лише деревної та чагарникової рослинності лісу, Наприклад, вирок Хорольського районного суду Полтавської області у справі № 548/2007/24 за знищення 162 дерева різних діаметрів породи «сосна» до ступеню припинення росту, пошкодження 384 дерев різних діаметрів породи «сосна» до ступеню неприпинення росту та пошкодження 781 дерево різних листяних порід в межах гідрологічного заказника місцевого значення особу визнано винною у знищенні та пошкодженні лісових масивів вогнем (ч. 1 ст. 245 КК України) [17].

Отже, зміст трьох підходів до тлумачення судами поняття лісового масиву виражається у тому, що лісовим масивом є: 1) лише певна площа без конкретизації яка рослинність на ній була знищена/пошкоджена; 2) деревна, чагарникова, інша

рослинність лісу та його природні компоненти на певній площі; 3) лише деревна та чагарникова рослинність лісу.

У зв'язку з необхідністю удосконалення формулювання складу злочину щодо кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу від знищення або пошкодження вогнем або іншим загальнонебезпечним способом у Верховній Раді України, починаючи з 2015 року, зареєстровано чотири законопроекти: проєкт Закону від 1 квітня 2015 р. № 2507 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо збереження довкілля та родючого шару ґрунту)» [18] (далі – проєкт Закону від 1 квітня 2015 р.); проєкт Закону від 8 грудня 2016 р. № 5504 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених, взявши за основу варіант, на насаджень» [19] (далі – проєкт Закону від 8 грудня 2016 р.); проєкт Закону від 11 квітня 2022 р. № 7212-1 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, зокрема в умовах воєнного або надзвичайного стану» [20] (далі – проєкт Закону від 11 квітня 2022 р.); проєкт Закону від 01 вересня 2023 р. № 9665 «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері лісокористування та протидії незаконному обігу деревини» [21] (далі – проєкт Закону від 1 вересня 2023 р.), прийнятий Верховною Радою України і не підписаний Президентом України.

Слід відмітити, що лише у проєкті Закону від 1 квітня 2015 року пропонувалося у ст. 245 КК України залишити використання словосполучення «лісовий масив», а саме рекомендувалося передбачити відповідальність за знищення або пошкодження вогнем лісових масивів, лісових та/або зелених насаджень (включаючи насадження загального, обмеженого та спеціального призначення). Тим самим автори законопроекту диференціювали лісові масиви і лісові насадження.

Що стосується інших законопроектів щодо кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження об'єктів рослинного світу, то у них виправдано відсутнє поняття лісовий масив.

Зокрема народні депутати у проєкті Закону від 8 грудня 2016 р. пропонували встановити відповідальність за знищення або пошкодження лісів вогнем або іншим загальнонебезпечним способом, що заподіяло істотну шкоду. Даний законопроект відкликаний.

Проектом Закону від 11 квітня 2022 р. пропонується знищення вогнем або загальнонебезпечним способом.

перебачити кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження вогнем або іншим способом лісу, зелених насаджень... (ст. 245 КК) і за знищення або пошкодження лісу та/або лісових насаджень внаслідок порушення встановлених законодавством правил пожежної безпеки (ст. 245¹). При цьому автори даного законопроекту рекомендують застосувати криміноутворюючу ознаку – мінімальну площу знищення рослинного покриву (в тому числі деревної та деревно-чагарникової рослинності) – 0,5 га, яка б свідчила про завдання істотної шкоди довкіллю. На думку експертів Головного науково-експертного управління ВРУ запровадження такої ознаки об'єктивної сторони, як площа випалювання, викликатиме складнощі під час практичного застосування пропонованої норми КК. Адже пожежари не мають правильної геометричної конфігурації та чітко окреслених меж. Складнощі з вимірюванням площі випалювання може також викликати верховий спосіб розповсюдження вогню, а також розповсюдження вогню по болотах та по водній поверхні, наприклад, при випалюванні очерету [22, с. 3].

Проект Закону від 1 вересня 2023 р. передбачав кримінальну відповідальність знищення або пошкодження лісу, зелених насаджень, стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною чи іншою рослинністю вогнем або іншим загальнонебезпечним способом.

Що стосується проєкту нового Кримінального кодексу України, то у ньому кримінально протиправним визнається незаконне знищення або пошкодження дерева і чагарника у лісі або лісовому насадженні (ст. 6.5.6 і ст. 6.5.9) [23].

Слід відмітити позитивну тенденцію авторів законопроектів щодо відмови від використання поняття лісового масиву у Кримінальному кодексі України.

Такий підхід є виправданий з метою усунення неузгодженостей у понятійному аспекті кримінального і лісового законодавства.

На підставі вище викладеного, доцільно відмітити необхідність відмовитися від використання у ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» поняття «лісовий масив», яке не використовується у лісовому та суміжному законодавстві, і замінити його на поняття «ліс», яке визначене у Лісовому кодексі України. До того ж, потребує подальшого комплексного дослідження питання предмету злочину, передбаченого ст. 245 КК України, з врахуванням положень природоохоронного законодавства, забезпечивши належну кримінально-правову охорону об'єктам рослинного світу від знищення або пошкодження вогнем або іншим загальнонебезпечним способом. При цьому слід враховувати не площу, місцезнаходження, правовий статус (належності/ не належності до лісового фонду) предмету злочину, а екологічну шкоду, яку заподіює їхнє знищення або пошкодження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України. Лісові пожежі (2015-2023). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2025).
2. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні: Інфографіка: Інтерактивний довідник. Відношення кримінально-правового регулювання до кількості облікованих проваджень з 2013 по 2021 роки ст. 245 КК України. URL: <https://ioyfgl-nikolay-karchevskiy.shinyapps.io/1234/> (дата звернення: 25.02.2025).
3. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ: Норма права, 2023. 520 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. С. 874. 1040 с.
5. Мельник П.В. Лісові масиви як предмет злочину, передбаченого ст. 245 КК України. *Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності*: матеріали наук.-теор. семінару (м. Івано-Франківськ, 12-13 травня 2006 р.). Івано-Франківськ, 2006. С. 27-28.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 2-е вид., перероб. та доп. К.: Дакор, 2008. 1428 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
9. Мовчан Р.О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: проблеми розмежування. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія Право. 2023. Вип. 16. С. 266-277. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/> (дата звернення: 25.02.2025).
10. Сторчюс О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство. Київ, 2016. 157 с. URL: https://www.enpi-fleg.org/site/assets/files/2118/report_storchous_improving_legal_liability_recommendations_to_legislation.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

11. Мовчан Р. О. Про перспективи удосконалення законодавчого опису ознак предмета злочину, передбаченого ст. 245 КК України. *Правова держава*. 2023. № 51 (3). С. 124–132. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/287993/282840> (дата звернення: 25.02.2025).
12. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 13 лютого 2023 року у справі № 159/3719/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108939415> (дата звернення: 25.02.2025).
13. Вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 23 грудня 2020 року у справі № 154/2490/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93750023> (дата звернення: 25.02.2025).
14. Вирок Шумського районного суду Тернопільської області від 30 липня 2021 року у справі № 609/715/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98695672> (дата звернення: 25.02.2025).
15. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 26 серпня 2022 року у справі № 366/2908/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105911258> (дата звернення: 25.02.2025).
16. Вирок Вижицького районного суду Чернівецької області від 29 грудня 2022 року у справі 713/1215/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108178030> (дата звернення: 25.02.2025).
17. Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 01 жовтня 2024 року у справі № 548/2007/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122016418> (дата звернення: 25.02.2025).
18. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо збереження довкілля та родючого шару ґрунту)» № 2507 від 1 квітня 2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH1XN00A?an=3> (дата звернення: 25.02.2025).
19. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та охорони зелених , взявши за основу варіант, на насаджень» № 5504 від 8 грудня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60660 (дата звернення: 25.02.2025).
20. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, зокрема в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 7212-1 від 11 квітня 2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39410> (дата звернення: 25.02.2025).
21. Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення відповідальності за правопорушення у сфері лісокористування та протидії незаконному обігу деревини» №9665 від 01.09.2023р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42658> (дата звернення: 25.02.2025).
22. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо збереження довкілля та родючого шару ґрунту)» (реєстр. № 2507 від 01.04. 2015 р) від 24.02.2017р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54605 (дата звернення: 25.02.2025).
23. Текст проекту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine/ URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 25.02.2025).